

Genesis 1 a egyptské stvořitelské mýty

Biblistika | 13.10.2016 @ 9.00

Podle Jamese Allena existuje v západní kultuře sklon k předsudku, že seriózní abstraktní myšlení začalo až s Řeky¹. K tomu můžeme přidat všeobecnou preferenci mezopotámské starověké literatury před egyptskou. Řada běžných gymnazistů měla možnost seznámit se s Eposem o Gilgamešovi, někdy i s Enuma eliš (viz [minulý článek](#)), avšak egyptské kulturní dědictví, které je neméně bohaté, bývá skrovněji zastoupeno. Platí to i v biblistice, kde je běžné připomínat mezopotámské pozadí knihy Genesis, ale egyptské pozadí, které je, jak uvidíme, v případě Genesis 1 daleko výraznější, zmíněno nebývá.

Gordon Johnson se domnívá, že tento předsudek je v biblistice dán fixací na Babylón jako na místo vzniku Hebrejské Bible, klasifikací Genesis 1 jako dokumentu pozdější kněžské provenience, nedoslovným chápáním Izraelského pobytu v Egyptě a celkovou neznalostí egyptské mytologie². Jakkoli jsem přesvědčen, že v Genesis 1 je možné hovořit o mezopotámském i o egyptském pozadí současně a že by paralely neměly být zneužity pro maximalistickou nebo minimalistickou agendu, na jeho postřehu něco je. Egyptské pozadí je opravdu méně známé a babylonskému (mezopotámské) pozadí je opravdu popřáváno sluchu, jak se domnívám, právě kvůli fixaci na exilní období jako na místo sepsání.

Dlužno podotknout, že na rozdíl od docela přímočarých a stejnorodých mezopotámských literárních celků je egyptská mytologie docela složitá. (Doufám, že mne případný znalec opraví v komentářích níže nebo přes e-mail, pokud jsem někde přestřelil.) Pokud jde o představu o stvoření světa, nalézáme ve starověkém Egyptě asi tři základní teologické celky: z Heliopole, Hermopole a z Memfisu. Heliopolská mytologie je nejjednodušší, hermopolská a memfiská na ni navazují. Pokusím se nyní představit je ve zmíněném pořadí, které ukáže na určitý vývoj egyptské představy od sofistikované k ještě sofistikovanější, vycizelované podobě.

Jako varování a „spoiler“ musím předeslat, že zatímco v minulém článku jsme v Enuma eliš sledovali pouze vágní konceptuální podobnosti a řadu rozdílů, při studiu egyptské mytologie narazíme na velmi těsné paralely, které by mohly některé křesťany uvést pod mrákotu fiktivního zápasu o víru v exkluzivitu Bible. Upozorňuji proto zároveň, že onen žánrový rozdíl, který jsem nastínil v závěru minulého článku, bude egyptskými paralelami o to více potvrzen. Egyptské mýty o stvoření jsou kosmogonií teogonickou, zatímco Genesis je kosmogonií teologickou. Nejde pouze o banální rozdíl mezi monoteismem a polyteismem, ale o zásadní nesoulad v chápání vzniku a fungování světa. Jak budu tvrdit v závěru, tento nesoulad z Genese činí spíše záměrný pokus o polemiku s egyptským náboženstvím, o pokus „postihnout všechna egyptská božstva Hospodinovými soudy“ (Ex 12,12).

Heliopolis: Atum

Podle heliopolské koncepce se na počátku v beztvarych vodách Nun objevil pahorek, na němž stanul Atum (stvořitel). Ten potom sám, aniž by měl partnerku, zplodil Shu (vítr) a Tefnut (vlhkost v ovzduší či vítr podsvětí³). Onen pahorek, na něj Atum stanul, byl posvátný a jeho symbolem byl vždy místní chrám. Sám pahorek byl pokládán za emanaci Atuma. V Genesis vidíme cosi podobného, když se z vod pod klenbou vynořuje suchá zem (Gn 1,9–13) nebo již na začátku, při stvoření nebes a země v Genesis 1,1. Egyptská prahromada nicméně, jak uvidíme, byla spíše metafyzického rázu.

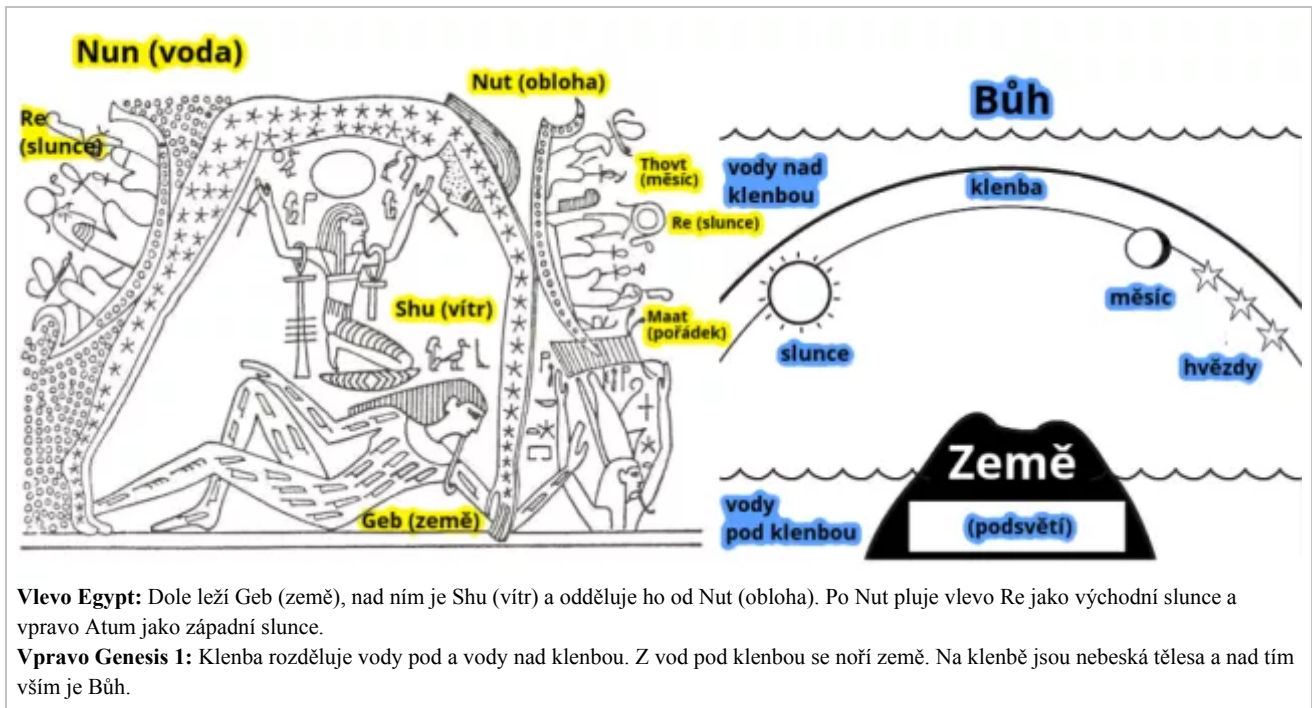
Shu a Tefnut byli vytvořeni buď pomocí Atumova sebeoplození nebo pomocí kýchnutí a smrknutí. Následující text hovoří o Atumově masturbaci.

Atum dosáhl vzrůstající erekce – v Heliopoli.
Uchopil svůj penis do ruky,
aby s ním dosáhl orgasmu
a zrodili se dva sourozenci – Shu a Tefnut⁴

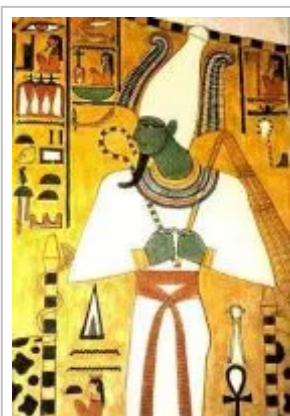
O Shu se jinde dočítáme, že se „vyvinul v těle samovyvinuvšího se boha“⁵. Egyptané totiž věřili, že samotné semeno muže obsahuje plod, nevěděli o nutné kombinaci dvou gamet. Žena podle nich hrála pouze roli kontejnetu plodu, který byl vytvořen v muži. Atum na počátku hrál roli obojího, když oplodnil sám sebe. Shu a Tefnut pak zplodili boha země Geba a

bohyni oblohy Nut. Geb a Nut byli v neustálém spojení, což Atumovi vadilo, pročež nechal Shu (vítr), aby je rozdělil. Před rozdělením Geba a Nut ještě neexistoval svět, byli zde pouze bohové uvnitř beztvaré vody Nun. Když se však mezi Geba a Nut postavil Shu, vznikla v Nun jakoby zapouzdřená bublina. Shuova partnerka Tefnut mohla hrát roli jako ta, která bublinu dotvářela pod Gebem, čili v Duatu (podsvětí), čímž nadnášela pevnou zem⁶. Z pohledu egyptřana se tak vody Nun rozdělily na dvě části, a to na část nad světem a část pod světem. Vody pod světem jsou zdrojem pozemských vod, zvláště Nilu⁷. Obloha pak není ani tak pevnou bariérou, jako spíše vodní blánou mezi horní částí Nun a Nut, po níž pluje slunce. Právě Nut je ta, která „každý den rodí slunce“⁸. Dočítáme se o ní:

Jednotná temnota, studnice bohů, místo, z něž pocházejí ptáci: toť z jejího severozápadního boku až k jihovýchodnímu boku. Otvorem Duatu je její severní strana, zadek má na východě a hlavu na západě (Kenotaf Setiho I v Abydosu, 19. dyn., 1280 př. Kr.; Allen in Hallo, 5)

(1) Propastná tůň a nebeská klenba (Gn 1,2.6). Nejspíše není třeba obsáhle vysvětlovat paralelu se stavem před stvořením a s druhým dnem stvoření, která se zde nabízí. V Genesis 1,2 byla země (Atumův pahorek) pustá a prázdná a nad propastnou tůň (Nun) byla tma. Bůh pak pomocí klenby stvořené druhého dne učinil v propastné tůni bublinu, takže náhle bylo možno hovořit o vodách nad a vodách pod klenbou.

Osiris, potomek Geba a Nut, původně vládce Egypta, ale nyní vládce Duatu. Má zelenou barvu, protože je ručitelem životodárného nilského toku, o jehož vyvěráni z podsvětí se neustále zasluhuje.

Geb a Nut zplodili Osirise (plodnost a regenerace), Isis (mateřství), Seta (chaos) a Neftys (Setova družka). Skupina tří generací bohů pocházejících z Atuma se souhrnně nazývá Enneada. Shu, Tefnut, Geb, Nut, Osiris, Isis, Set a Neftys byli nahlíženi jako jakési Atumovy extenze, jako jeho emanace. Podle „ústavního“ egyptského mýtu byl Osiris stvořen jako vládce Egypta. Jeho bratr Set, představitel chaosu, jej však zabil. Osirisově manželce Isis se však podařilo mumifikovat jej a zplodit s ním syna Hora ještě i po jeho smrti, Horus se pak stal Setovým rivalem, porazil jej a stal se vládcem Egypta. Osiris zůstal vládcem Duatu a zajišťoval vody pro řeku Nil.

Atum byl v období Nové říše (18.-20. dynastie, cca. 1550–1100 př. Kr.) ztotožněn s Re, notoricky známým bohem slunce. Toto ztotožnění na dřívějších Textech pyramid a Textech rakví není vždy zcela zřejmé a někdy se o Re-Atum hovoří jako o dvou bozích zvlášť.

V synkretickém podání Nové říše, čili v období, kdy byli Izraelci pravděpodobně vystaveni nejsilnějšímu egyptskému kulturnímu vlivu, byl však Re chápán jako emanace Atuma, přičemž Re byl sluncem východním a Atum sluncem západním, které sluneční cyklus dokonává⁹. Paradoxně, avšak docela logicky, bývá jako bůh slunce představen i Horus jako Re-Horakty, který jako dědic Osirise a Atumova emanace rovněž vládne nad sluncem. Allen poznamenává,

že jde o paradox, v němž různé principy (Atumovo stvoření a Horusova vláda nad světem) existují samy v sobě a jsou oba spojeny se sluncem jako s přírodním fenoménem ¹⁰.

Atum je pokládán nejen za stvořitele Enneady, ale také za stvořitele sama sebe. V papyrech z ptolemaiského období se dokonce tyto dva aspekty jeho stvoření slučují, takže čteme, že Atum „jednal se svou rukou jako s manželem, objevilo se mu srdce“ a když byli stvořeni Shu a Tefnut, přinesli mu jeho oko, čili slunce ¹¹. Atum se tak stal symbolem vývoje, který říká „když jsem se vyvinul, vyvinul se vývoj“ ¹². Celá Enneada byla pokládána za Atumovu emanaci, za výsledek jeho záře. Pozemská fauna a flora byla podobně pokládána za prostý důsledek prvního východu slunce. Tak, jako když Atum na počátku „vyzářil“ Enneadu, i Re každé ráno ozářil svět a tím jej rozpochoval ¹³. Úplně první východ slunce však přinesl záplavu rozmanitých druhů fauny a flory, která se na světě vyskytla dle řádu daného bohyní Maat, která byla dcerou Re.

Maat představovala princip moudrosti, dle něž se příroda zařizovala. Jako taková je protívahou Nun, protože zatímco Nun je vodnatá neformálnost, Maat je řádem stvoření ¹⁴. Maat byla v Egyptě také ručitelkou civilního pořádku, pročež farao, jakkoli byl pokládán za božstvo s neomezenou mocí, musel se řídit pokyny Maat a udržovat pořádek. Paralelu Maat nalézáme v Přísloví, když je Moudrost personifikována jako ta, která „křičí na ulicích, na náměstích pozvedá svůj hlas“ (Př 1,20–33) ¹⁵.

Maat, zosobnění pořádku a zdravého rozumu

Během noci putuje slunce (Atum-Re) Duatem, kde zápasí s drakem Apofisem představujícím chaos. Tento zápas je motivem celé egyptské mytologie. Nejde ale o prvek v první řadě nepřátelský. Chaos je chápán jen jako nenaplněný pořádek, jako jakýsi potenciál k pořádku. Temnota je pouze nenaplněné světlo a bezživotí vytváří prostor životu ¹⁶.

(2) Pořádek v přírodě (Gn 1,11nn.20–25). V Genesis 1 nalézáme, pokud jde o faunu a flóru, téměř vědecký zájem o jejich klasifikaci. Je zde (1) tráva, (2) zeleň vysévající semeno, (3) stromoví, v němž je semeno (Gn 1,11n). Dále (A) vodní havěť, (B) létavci © suchozemská zvěř, čili (C1) dobytek, (C2) plazi, (C3) zvěř, (D) člověk (Gn 1,20–27). Vše je básnický, leč pořádně a pečlivě popsáno. Zajímavé je, že zatímco v Egyptě je fauna a flora produktem slunečního záření a i lidé jsou „slzy Atumova oka“, čili slzy slunce ¹⁷, v Genesis je flora stvořena před stvořením slunce a fauna s člověkem až po něm (Gn 1,11–13.20–25). Může jít o náhodnou diskrepanci, rovněž v tom však můžeme spatřit záměrnou polemiku s egyptskou představou. Bible by tak chtěla říci, že nikoli slunce, ale Bůh je zdrojem života. Onen zmíněný „vědecký zájem“ o pořádek v přírodě je zase absorbcí Maat do samotného Božího stvořitelského výnosu, který onen pořádek ustavuje.

Hermopolis (Khmun): Amun a Atum

Ogdoada

Hermopolská koncepce z doby Nové říše je svým způsobem nástavba na Heliopolskou ¹⁸. Původní představa zůstává zachována, přidává se k ní jen podrobná představa chaosu, který předcházal stvoření Atuma. Tento chaos před Atumem byl ustaven čtyřmi páry bohů, jimž se souhrnně říká Ogdoada. Jejimi členy byli Nun a jeho družka Naunet jako beztvare vody, Huh a Hauhet jako záplava a nekonečno, Kek a Kauket jako temnota a Amun a Amaunet jako skryté síly. Mužští členové Ogdoady byli vyobrazeni s žabí hlavou, ženské členky s hadí. Ogdoada měla jaksi docílit stvoření světla, z něž mohl povstat svět ¹⁹.

(3) Chaos v Genesis 1,2. Podle Hoffmeiera a dalších je možné celou Ogdoadu alokovat v Genesis 1,2. Nun a Naunet by byli propastná tůň *tehom*. Kek a Kauket by byli pustina *tohu* či temnota *hošek* nad tůň *tehom*. Huh a Hauhet by byli prázdnota *wohu*. Amun a Amaunet by pak byli Duch Boží čili *Ruach Elohim* vznášející se nad vodami ²⁰. Amun a Amaunet, čili „ti, jejichž identita není známá“, jsou jak samotnými principy existence, tak i dynamickou vlastností praoceánu ²¹. Verš Genesis 1,2 by při dosazení Ogdoady zněl takto ²²:

Původní verze: Země byla pustá a prázdná, temnota byla nad hlubinou a Duch Boží se vznášel nad vodami.

Egyptská verze: Země byla Kuk s Kauket a Huh s Hauhet. Kuk s Kauket byli nad Nun s Naunet a Amun a Amaunet se vznášeli nad Nun s Naunet.

(4) Světlo v první den stvoření (Gn 1,3–5). Ogdoada byla prostorem vyvinutí se Atuma (později Re-Atuma) a Enneady. Jako první se Atum manifestoval nikoli stvořením Shu a Tefnut, ale jako záře, jako Re. Podle Textů pyramid (1040) to bylo ještě před tím, než existovalo nebe a země a podle Textů rakví (II.4) to bylo přímo uprostřed Ogdoady. Teprve po zformování bubliny v Nun, když Shu oddělil Nut od Geba, však došlo k prvnímu východu slunce. Toto by vysvětlovalo, proč bylo světlo stvořeno v první den a ne až v den čtvrtý (Gn 1,3–5 vs 1,14–19)²³. Bůh dal povstat Atum-Re uprostřed Ogdoady již prvního dne, teprve po zformování nebeské klenby však usadil světlo na obloze.

Vidíme, že v hermopolské verzi se nám rýsují přesné kontury paralel. Genesis 1 i hermopolská verze začíná bezživotým chaosem. Amun i *Ruach Elohim* (Duch Boží, dosl. však „Boží vítr“) vanou nad vodami. Pak je zrozen Atum a jako Atum-Re, Bůh zároveň tvoří světlo v první den. Shu odděluje vody nad a pod klenbou, Bůh tvoří klenbu druhého dne. Pak dochází k prvnímu východu Atum-Re, který přináší záplavu života, Bůh mezitím tvoří floru, nebeská tělesa a faunu s lidmi. V Egyptě vládne všemu stvoření slunce, v Bibli jsou to lidé, kdo mají světu vládnout²⁴. Teprve s meneferskou (memfiskou) teologií však dostanou tyto paralely ještě jasnější význam.

Memfis (Men-nefer): Ptah, Amun a Atum

Před pokračováním musíme opět připomenout, že egyptská mytologie nabyla zvláště během Nové říše (1550–1100 př. Kr., 18.-20. dynastie) silně synkretické podoby. Původní heliopolská verze o Enneadě v čele s Atumem byla doplněna o Ogdoadu v čele s Amunem, v meneferské verzi pak ještě o Ptaha, metafyzického ručitele hmotného světa. Období Nové říše je obdobím, kdy byli Izraelci podrobni nejsilnějšímu kulturnímu vlivu, a to buď jako otroci v Egyptě, nebo jako malý národ v Kenánu, v němž byla egyptská okupační moc až do konce 12. století silně přítomná (byť se o tom v knize Soudců nepíše). A právě v tomto období dochází k vrcholu vývoje egyptské představy o stvoření světa.

Uvedl jsem, že v Ogdoadě měl hlavní úlohu Amun, jehož jsme výše přirovnali k Božímu duchu (*Ruach Elohim*). Jeho jméno znamená „ten, jehož totožnost je skryta“ (srov. Sk 17,23). Poprvé se objevuje v Textech pyramid jako samozploditel v páru s Amaunet, teprve v textech z období Nové říše je však detailně představen jako (1) prehistorický bůh, (2) metafyzický princip celého stvoření a (3) vládce všehomíra²⁵. V meneferské teologii se k Atumovi – imanentnímu stvořiteli a Amunovi – transcendentnímu vládci přidává ještě Ptah jako ručitel jakéhosi ideového, metafyzického základu stvoření. Následující úryvek z papyru Leiden I 350 (19. dynastie, konec 13. stol.) ilustruje Amunovu roli. Všimněme si však posledního odstavce, kde dochází k synkretismu, nebo, lépe, k trinitarizaci Amuna, Ptaha a Atuma, který je zde představen jen jako Slunce.

Enneada je sloučena v tvém těle:
tvým obrazem každý bůh, propojen s tvou osobou.
Ty ses první vynořil, na začátku začal.
Amun, jehož totožnost je bohům skryta;
nejstarší starší, významnější než oni,
Ta-tenen, který vytavil se sám v Ptahovi:
prsty jeho nohy jsou Hermopolit'ané.
Jenž objevil se na Slunci, z Vod,
že se omladí.
Jenž [coby Atum] kýchl z úst
a zrodil Shu a Tefnut podobného projevení.
[...]
Jenž se začal vyvíjet při první příležitosti.
Amun, jenž se vyvinul na počátku,
svou neznámou emanací,
žádný bůh se nevyvinul před ním,
žádný bůh s ním, aby znal jeho vzhled,
aniž by měl matky, pro niž by bylo jeho jméno,
ani otce, který by jej zplodil, řka: Toť jsem já.
On vytavil si sám své vejce.
Jsa představitelem tajemství zrození, stvořitel vlastní dokonalosti.
Nadpřirozený bůh, který se vyvinul sám

a každý bůh povstal, až když povstal on.

[...]

Je ukryt před bohy, jeho podstata je neznámá.

Je dále než nebe, je hlouběji než Duat.

Žádný bůh nezná jeho vzhled,

nikde není vyryt jeho obraz,

nikdo o něm nedokáže přesně hovořit.

Je příliš tajemný, než aby odhalil svou skvělost,

je příliš velký, než aby se dal prozkoumat, je příliš mocný, než aby bylo možné jej znát.

[...]

Všichni bohové jsou tři:

Amun, Slunce [jtn?] a Ptah, neopakovatelní.

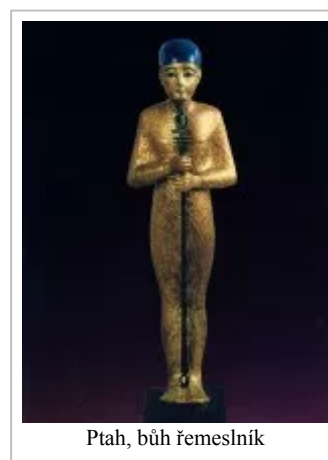
Jeho totožnost je skryta v Amunovi,

jeho tváří je Slunce, jehotělem Ptah.

Jejich města jsou na zemi, upevněna pro věčné opakování:

Théby, Heliopole a Memfis, do věčné stejnosti²⁶.

Amun byl tedy nahlížen jako zdroj Atuma. Je to Amunovo tělo, v němž je „sloučena Enneada“ a je to Amun, který „coby Atum kýchl z úst a zrodil Shu a Tefnut“. Egyptská synkretická „trojice“ je zde završena Ptahem. Ten byl během Střední říše znám jako docela obyčejný patron řemeslníků a do čela panteonu byl vyneset během Nové říše²⁷. Jeho povýšení je docela logické. Jde o podobný myšlenkový pohyb, jako když při apologetické diskusi křesťané říkají, že za hmotným světem a za přírodními zákony existuje cosi jako tvůrčí princip, prvotní tvůrčí idea, bez níž by opravdu nebylo něco, nýbrž bylo by nic. Pídíme se tím po jakémisi intelektuálním pozadí hmotného světa a jeho zákonitostí. Toto intelektuální pozadí poskytl egyptřanům Ptah, který byl jako bůh řemeslník k přenášení samotných myšlenek do beztvare materií nejlépe kvalifikován. V Bibli tento koncept nalezneme v Janově evangeliu, když čteme, že „na počátku bylo Slovo“²⁸.

Ptah, bůh řemeslník

Ptah byl podle Šabakovy desky (Nová říše) bůh stvořitel, který tvořil slovem a myšlenkou. Tato stvořitelská metoda v Mezopotámii zcela chybí, biblickému záznamu je však vlastní²⁹. V menneferské teologii se o Ptahovi dočítáme:

Tak byli zrozeni bohové, Atum a jeho Enneada,
neboť záměrem srdce

a příkazem jazyka se vyvinula každá božská řeč.

Tak byly učiněny mužské životní principy

a ženské životní principy umístěny -

ti, kdo činí jídlo a každou oběť -

skrze slovo, které rozhoduje, co je milováno a co nenáviděno.

Tak byl dán život rozvážnému

a smrt činiteli nepravosti.

Tak bylo učiněno řemeslo a umění,

činění rukou a kroky noh

a pohyb každé končetiny, podle jeho správy

záměru srdce, který vyplývá s řečí jazyka

a který facilituje vše.

[...]

Stalo se, že je Ptah nazýván jako

„ten, který učinil vše a způsobil vývoj bohů“,

neboť je Ta-tenen, kdo zrodil bohy,

z něžž vše povstalo -

oběti a jídlo, každá dobrá věc.

Rozumí se tudíž, že je jeho fyzická síla

větší než síla bohů.

Tak Ptah odpočinul, když učinil vše a každou božskou řeč,

jakož i porodil bohy, učinil jim města,
 založil okresy, umístil bohy na místa kultu,
 učinil jejich oběti chleba, založil svatyně,
 vymodeloval jejich těla do jejich podoby.
 Tak vstoupili bohové do svých těl – do různých dřev, minerálů,
 ovoce, všeho, co roste, več se vyvinuli.
 Tak se k němu shromáždili všichni bohové
 se svými *ka* a sjednotili se v pánu Dvou zemí³⁰.

K synchronizaci Atuma, Amuna a Ptaha v jedné představě o stvoření došlo v Ramseském období (19. dynastie, 13. stol. př. Kr.). Théby (Horní Egypt) byly známé jako „město Amunovo“, Heliopolis (Dolní Egypt) jako „Sluneční město“ a Memfis (Dolní Egypt) jako „schrána Ptahovy *ka* [tj. Ptahova životního principu]“. V těchto městech společně se uskutečňoval kult „trojjediného“ boha, který byl vládcem a původcem všeho stvořeného. Tento bůh, jak vidíme, stál o vměšování se do pozemských záležitostí. Byl to bůh jako Amun transcendentní, avšak jako Ptah imanentní/metafyzický zdroj všeho bytí a jako Atum-Re (Slunce) imanentní zdroj všeho života³¹.

(5) Transcendentní a imanentní Bůh. Toto pojetí boha je velmi blízké biblickému a velmi vzdálené mezopotámskému. Transcendentní Amun nemusí zápasit s chaosem, ale využívá jej jako příležitosti ke stvořitelkému dílu. Imanentní Ptah pak tvoří svět nikoli masakrem, ale myšlenkou a slovem.

Shrnutí podobností a rozdílů

Viděli jsme, že podobnost Genesis 1 a egyptských představ o stvoření světa je značná. Zatímco Enuma eliš nám poskytla pouze vachrlaté záchytné body, zde nalézáme prostor pro paralely na úrovni obecných konceptů (1 & 2), drobných detailů (3), pořadí událostí a jejich smyslu (4) i specifických teologických konceptů (5). V krátkém seznamu můžeme podobnosti shrnout následovně:

#	Genesis 1	Egypt
1	Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.	Na počátku byl Nun, z něj se vynořil pohorek a na něm stanul Atum.
2	Duch Boží se vznášel nad vodami.	Amun se vznášel nad Ogdoadou (doslovná podobnost).
3	Den 1. Bůh stvořil světlo.	Atum zazářil na prahroudě.
4	Den 2. Bůh stvořil klenbu.	Atum dal pokyn Shu, ať se postaví mezi Geb a Nut.
5	Den 3A. Bůh dal vystoupit souši.	Tuto funkci plní Geb, Osiris a další.
6	Den 3B. Bůh stvořil floru.	Toto je odchylka, neboť v Egyptě flora povstala až po východu slunce.
7	Den 4. Bůh stvořil světla na klenbě.	Atum vyšel jako Atum-Re.
8	Den 5. Bůh stvořil nižší živočichy.	Atum-Re vyzářil přírodu a její řád (Maat).
9	Den 6. Bůh učinil člověka jako svůj obraz, aby vládl nad stvořením.	Ze slz Atum-Re povstali lidé a Ptah „umístil bohy [jejich obrazy]“ na místa kultu“.
10	Den 7. Bůh odpočinul od svého díla.	„Ptah odpočinul, když učinil vše a každou božskou řeč“ (viz meneferská teologie výše).
11	Bůh Bible je transcendentní, imanentní, nenásilný a benevolentní.	Amun, Atum a Ptah rovněž. Jsou transcendentní i imanentní. Netvoří násilím, jsou benevolentní a pořádkumilovní, svět tvoří slovem a myšlenkou.

Na druhé straně rovnice však stále zůstávají radikální rozdíly, které je možné shrnout do tří základních bodů³²:

1. Bůh je sám jsoucí, Amun je sám se vyvinuvší. Bible Boží existenci předpokládá, v Egyptě se musí cosi vyvíjet. Tento bod je však sporný, protože i egyptská mytologie předpokládá preexistenci Amuna a Ogdoady a i Genesis 1 nepodává zprávu o tom, jak Bůh existoval před stvořením světa.
2. Vrcholem stvoření a viditelným Božím obrazem v Genesis 1 není slunce, ale člověk. Genesis 1 vyznívá oproti egyptským představám silně antropocentricky. I v této diskrepanci se však skrývá paralela, protože podobně jako je Atum-Re emanací Atuma, Ptaha a Amuna, tak je člověk obrazem Božím a podobně jako Ptah „umístil bohy na místa kultu“ (viz menneferskou teologii výše), tak i Bůh, jak jsem zmínil v minulém článku, umístil člověka do Edenu jako svůj obraz do chrámu.
3. Hebrejská kosmogonie vylučuje teogonii, toť nejzásadnějším rozdílem. Právě jako pro babylóňany byla i pro egyptány teogonie zcela totožná s kosmogonií. Zatímco Egyptané žili ve světě bytostí a božských principů korunovaných sluncem³³, Genesis 1 posílá své čtenáře do světa hmotných věcí, v němž jediným obrazem boha je člověk. Genesis 1 svým způsobem vytváří prostor pro ateismus, neboť odmítá, že by bylo možné indukovat božskou existenci z přírodních úkazů.

Genesis 1 jako polemika s egyptskými mýty

Je docela známou skutečností, že nejen poslední rána, ale všechny egyptské rány popsané v knize exodus byly vlastně „soudy nad všemi bohy Egypta“ (Ex 12,12). Pro řadového egyptána byly tyto přírodní katastrofy nikoli zjevením Hospodina, ani pouhým špatným počasím, ale totální dekonstrukcí mytologie, v níž věřil. Například Nil získal červenou barvu (rána 1), což mohlo znamenat, že nad Nílem již nevládne Osiris, ale jeho nepřítel Set, jehož barva je červená. Žáby, symboly hojnosti, se staly symboly zápachu a smrti (rána 2). Temnota po tři dny znamenala, že Atum-Re prohrál v podsvětí svůj každodenní zápas s Apofísem (rána 9)³⁴.

Další poměrně zřejmou skutečností je, že existuje paralela mezi příběhem o exodu z Egypta a příběhem o stvoření světa. V Genesis 1 Bůh vyvádí z chaosu své stvoření, činí jej jako chrám a do jeho středu staví člověka, s nímž chce mít v ráji obecenství. V Exodu Bůh vyvádí z egyptského chaosu svůj lid, na poušti mu ukazuje, jak postavit chrám/svatostánek a přivádí jej do zaslíbené země, kde s ním chce mít obecenství. Funguje-li tato paralela, byly-li egyptské rány soudem nad egyptskými bohy a je-li příběh o stvoření napsán na egyptském pozadí, jak jsem v tomto článku ukázal, domnívám se, že příběh o stvoření je polemikou s egyptskou mytologií, která má být „soudem nad všemi bohy Egypta“. Autor Genesis 1 sice adoptoval egyptskou představu o světě, úplně ji ale zbavil všech původních bohů a podal ji v naprosto anti-teogonickém stylu. Genesis 1 tak je svým způsobem mýtus, protože se s mýty vyrovnává, snaží se od nich však zcela distancovat.

Otázkou pro další přemýšlení je, zda má být Genesis 1 polemikou i s moderní představou o vzniku světa. Moje odpověď na tuto otázku je přísně záporná. Domnívám se, že Genesis 1 svůj polemický potenciál vyčerpala na egyptských a babylonských mýtech a pro polemiku s jinou „mytologií“, například moderní vědeckou, nebyla určena. Chceme-li uvést Genesis do kontrastu s moderní vědou, nebo, přesněji řečeno, s moderní evoluční syntézou, musíme extrahovat její poselství a z něj teprve syntetizovat cosi polemického. Tímto extrahovaným poselstvím může ve světle výše uvedeného být právě ostré odmítnutí jakékoli teogonie, akcentace důstojnosti člověka a důraz na Boží transcendenci, imanenci a dobrotu.

Poznámky

1. Allen 1988, ix

2. Johnson 2008, 178n

3. Allen 1988, 9

4. Texty pyramid 527; Allen 1988, 13; Allen in Hallo & Younger 2003, 7

5. Texty rakví, 75 in Allen 1988, 15–17

6. Allen 1988, 9

7. Allen 1988, 4

8. Allen 1988, 5

9. Allen 1988, 9nn

19. Atwell 2000, 450

20. Hoffmeier 1982, 44; Atwell 2000, 452n; Johnson 2008, 186

21. Atwell 2000, 455

22. Johnson 2008, 186

23. Johnson 2008, 187

24. Johnson 2008, 184

25. Allen 1988, 49

26. Papyrus Leiden I 360; Allen in Hallo & Younger 2003, 25

27. Viz Šabakovu desku, Allen 1988, 41

10. Allen 1988, 12
11. Wilson in Pritchard et al. 1969, 6
12. Z papyru Bremner-Rhind. Allen 1988, 30
13. Altwell 2000, 449
14. Altwell 2000, 458
15. Clifford 1998, 33n.47
16. Allen 1988, 35
17. Texty rakví 1130; Allen in Hallo & Younger 2003, 27
18. Allen 1988, 20n
28. Allen 1988, 46
29. Hoffmeier 1982, 45
30. Menneferská teologie, Allen in Hallo & Younger 2003, 22
31. Allen 1988, 55
32. Johnson 2008, 193
33. Allen 1988, 8
34. Kitchen 2003, 253

Zdroje ke stažení

Knihy, z nichž jsem čerpal, můžete stáhnout z následujících stránek.

- [Genesis in Egypt – The Philosophy of Ancient Egyptian Creation Accounts \(Allen 1988\)](#)
- [An Egyptian Source for Genesis 1 \(Atwell 2000\)](#)
- [The Context of Scripture \(Hallo & Younger 2003\)](#)
- [Some Thoughts on Genesis 1 & 2 and Egyptian Cosmology \(Hoffmeier 1982\)](#)
- [Genesis 1 and Ancient Egyptian Creation Myths \(Johnson 2008\)](#)
- [On the Reliability of the Old Testament \(Kitchen 2003\)](#)
- [Ancient Near Eastern Texts \(Pritchard ed. 1969\)](#)
- [The Wisdom Literature \(Clifford 1998\)](#)

<https://selah.diet/biblistika/genesis-egyptske-myty/>